יד מהרי"ץ

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון

הרב **יצחק רצאבי** שליט"א

פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק

יתרו

שבט ה'תשפ"ב ב'של"ג

בבית המדרש "פעולת צדיק"

בני ברק

לק"י

תוספת דברים (לשיעור מוצש"ק לך לך, חיי שרה התשפ"ב) בעניין חשיבות הניגון בתפילות שבת, ותשובה לשואל על הסיבה השנייה שהביא מרן שליט"א שם כי בדורות שעברו לא היו מנגנים מפני שהתפללו בע"פ וחששו להתבלבל, שהרי מצינו אדרבה כי הניגון גורם לזיכרון.

דברי הר"א אלנדאף זצ"ל בעניין ניגוני התפילות שבידינו, והבדלים שישנם בניגוני התפילות בשבת קודש.

התייחסות למה שכתב בעניין גירסת המלים 'שמעון הַתִּימָנִי'.

תוספת דברים (לשיעור מוצש"ק נח, לך לך, ראה התשע"ח) לגבי הניגונים בקריאת התורה, והתאמתם לפי הנושא המדובר.

השלמה לשיעור הקודם על דברי החיד"א כי המשיח לא בא בזמן התנאים משום הגזירה שלא יבוא אלף שנה אחרי החרבן אא"כ יחזרו כל ישראל בתשובה, ולאחר מכן יבוא המשיח רק אם תהיה כנישתא חדא או ראשי העם שיחזרו בתשובה, והשלמת התשובה לשואל כיצד יתכן שאין בזמנינו ובדורותינו כנישתא חדא שבזכותה יבוא המשיח.

השלמה (לשיעור מוצש"ק וילך – דרשת שבת שובה התשפ"ב) בעניין שיעור התרועה בראש השנה, שצריכה להיות כמו התקיעה או לדעת הרמב"ם פי שתים ממנה, שלא מתייחסים למה שתקע בפועל אלא לפי מה שצריך להיות, ודברים בשבח הקונטריס "מנחת נפשי" על דין תקיעה כתרועה.

כל הזכיות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק
טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741
דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:
קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6
מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" – 629
לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

השיעור מוקדש לרפואת ולהצלחת ידידנו היקר
הרב אריה רפאל שיחי' בן רבי יחיא חלא הי"ו,
ולהצלחת כל בני משפחתו שיחיו.
המקום ברוך הוא ירצה נדבתו, ויברך מעשי ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם,
וישלח לו רפואה שלימה במהרה לרמ"ח איבריו ולשס"ה גידיו,
ויעמידהו מחליו לחיים טובים ולשלום, וימלא כל משאלות ליבו וליבם
וליבכם לטובה ולברכה, אכי"ר.

בשם רחמן.
השיעור מוקדש לרפואת ולהצלחת ידידנו היקר הרב אריה רפאל שיחי' בן רבי יחיא חלא הי"ו, ולהצלחת כל בני משפחתו שיחיו.
בעז"ה כן יהי רצון. בעוה"ר הוא חולה במחלה קשה, יש לו זכיות גדולות, כל העניין של מצות "מסורת" אני יכול להיות בלב שקט כאשר הוא אחראי ובעה"ב שם, ועל פיו ישק כל דבר, שהכל נעשה כדת וכדין, כולנו יכולים להיות רגועים ב"ה, הוא תלמיד חכם וירא שמים בקי בהלכה ובמלאכה וכו', וגם מרביץ תורה ברבים, בעוה"ר חסר כעת הרבה תורה, צריכים להתפלל הרבה לרפואתו, שהשם ברוך הוא יקים אותו מחליו בקרוב. תענו 'אמן' בכוונה גמורה.
המקום ברוך הוא ירצה נדבתו, ויברך מעשי ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, וישלח לו רפואה שלימה במהרה לרמ"ח איבריו ולשס"ה גידיו, ויעמידהו מחליו לחיים טובים ולשלום, וימלא כל משאלות ליבו וליבם וליבכם לטובה ולברכה, אכי"ר.

תוספת דברים (לשיעור מוצש"ק לך לך, חיי שרה התשפ"ב) בעניין חשיבות הניגון בתפילות שבת, ותשובה לשואל על הסיבה השנייה שהביא מרן שליט"א שם כי בדורות שעברו לא היו מנגנים מפני שהתפללו בע"פ וחששו להתבלבל, שהרי מצינו אדרבה כי הניגון גורם לזיכרון.

בספר 'עץ חיים' למהרי"ץ זיע"א [חלק ראשון דף ק"ל ע"א] כתוב כך, **במדינתנו לא נהגו לקבוע ש"ץ קבוע, אפילו בשבת. כי אם מי שרגיל לקרות ובקי, מעמידין אותו, וחבירו בשבת שנייה. וכן כל היודעים ורגילים לעבור.**

לא נהגו בקהילותינו שיהיה ש"צ קבוע, כמו שנראה שהיה בזמן חז"ל, או בארצות אחרות. ומשמע עוד מדבריו, שהיה ש"צ אחד לכל תפילות השבת, ערבית שחרית מוסף ומנחה. דהיינו, בשבת הזאת, שליח ציבור אחד, ובשבת הבאה מישהו אחר. היום בזמנינו, לא נוהגים כך. אולי ישנם עדיין כאלה מעטים, הנוהגים כך גם כיום. אצלינו בכל תפילה, עולה ש"צ אחר. אבל הנקודה היא שווה, זה אותו הדבר, שאין אצלינו ממונה קבוע לתפילות, אלא כולם עולים להיות שלוחי ציבור.

והסיבות לכך, אומר מהרי"ץ [שם], **הטעם שמעתי מרבותי נ"ע, לפי שמצינו שמשה רבינו ע"ה נתפלל על שבט יהודה שייענה בקול תפילתו, ככתוב 'שמע י"י קול יהודה'. וכן היה, כדכתיב 'ויזעק יהושפט, וי"י עזרו'. כדאיתא בדברי רבותינו ז"ל** [ספרי ומדרש הגדול שם]**. ויש אומרים, כי גם שמעון יצאה ברכתו ברמז בברכתו של יהודה, דכתיב 'שמע י"י קול יהודה'. נמצא אם כן דשני שבטים אלו מסוגלים יותר לקבל תפילתם. ומי יודע איזהו מזה השבט, או זולתו. על כן נהגו לעמוד שליחי ציבור זה אחר זה, שאולי אחד מהם מאותו השבט היותר מקובל, ואם כולם כאחד טובים.**

שבט יהודה, וכן שבט שמעון, יש להם זכות, שתפילתם תתקבל, מכח ברכתו של משה רבינו ע"ה.

עוד שמעתי על פי מעשָׂיות שמביא הירושלמי בתעניות. ומשָׁם תראה, כי לא המדרש הוא העיקר, [אלא המעשה]. כי יש בני אדם, לא רוח בינה בהם כל כך בתורה – ישנם אנשים שאינם תלמידי חכמים, אלא הם אנשים פשוטים – **ואפילו הכי יש אִתָּם איזה מצוות שהם זהירים בהם כל כך כל ימיהם, ובזה הם רצויים לפניו יתברך.** אתה מסתכל האדם הזה, והוא נראה לך עם הארץ, אבל לפעמים יש לו זכות, שדוקא תפילתו היא מתקבלת. א"כ אל תגיד, אבחר את המיוחדים, יודעי ספר, וכדומה.

ואם כן, כל מִן דֵּין סמוכו לנא, ומקריבים כל גדולי הקהל בזה אחר זה, לעמוד לשרת לפני ה'. כי מי יודע מה מצוה יתירה זהיר בה אותו האיש יותר מאחרים.

דרך אגב, הגירסא שלנו התימנים היא, 'מעשָׂיות', כמו שאמרתי קודם. היום אומרים בעברית, 'מעשִׂיות', אבל אלו שתי מלים נפרדות. ישנן מצוות, שהן 'מעשִׂיות', מצוה שהיא מעשית, כמו מצוה שמעית, ומצוה חיובית. אבל אם זהו סיפור, מעשה, אומרים 'מעשָׂיות'. מעשים, סיפורי מאורעות. הגירסאות שלנו, מדייקות ממש, לפי שורש 'הנשמה' של־עניין.

עוד נראה לי, שידוע שלפעמים ימצאו איזה בני אדם דקָיימא להו שעתא להיעתר בתפילתם, מה שלא ישיגו אחרים אף שיהיו רבת עם, וכמו

שאירע לרבי חייא ובניו בבבא מציעא, כמו שפירש הרמב"ן בספר האמונה והבטחון דף י"א ע"א, והחייט בדף רס"ו ע"ב, וסיים בה, שאין לך אדם שאין לו שעה.

ובסוף מהרי"ץ אומר, **עוד נראה לי טעם, שעושים זה לחיבוב מצוה, כדי שכל אחד יזכה גם הוא. וטעם זה, יש לו גם כן סָמוֹכוֹת בטור אורח חיים הלכות ראש השנה סימן תקפ"ה ע"ש** וכו'.

ובעץ חיים במהדורא בתרא, מהרי"ץ מוסיף עוד טעמים לכך. [ועיין בשיעור מוצש"ק פינחס התשע"ט].

לאחר מכן מהרי"ץ כותב כך, **שליח ציבור המנגן בתפילתו, מעלה השכינה לפני המלך העליון, מקושטת בז' רעותיה המובאות לה ע"י התחתונים. וכמה מלאכים ונשמות עולות עמה וכו', עיין מעבר יבק דף ע"ז ע"א. וסיים, ולכן מנהגם של ישראל, לנגן בפה בבתי כנסיותיהם בשבתות וי"ט זמני הייחוד ע"ש.**

את הדברים האחרונים דלעיל, מהרי"ץ מעתיק מהספר מעבר יבוק. אבל לא ראיתי אצלינו שלוחי ציבור שמנגנים, ומסתמא גם מהרי"ץ לא התכוין ממש על ניגונים, שיעשו 'מקאמים' כמו אצל הספרדים, או כל מיני דברים כאלה, באותו הסגנון. אבל כפי שאמרנו בעבר [שיעור מוצש"ק לך־לך וחיי שרה התשפ"ב], לכל הפחות להנעים את התפילה, בצורה מוטעמת ומעוררת את הלב, לא לגלגל בפה מלים. ישנם אנשים, אפילו שיש להם קול ערב, מ"מ בתפילה שלהם אין לא טעם ולא ריח.

אבל הסברתי בס"ד בזמנו, כי חושבני שישנן שתי סיבות, אשר גרמו לכך שהיגענו למצב הזה.

דבר ראשון, כי מפני שאצלינו כולם עולים להיות שלוחי ציבור, כפי מה שמהרי"ץ כתב לעיל, אז לא לכולם יש את הקול הנעים, וממילא כיון שחלקם כך, התרגלו כולם שהתפילה נהייתה פשוטה.

דבר שני, בגלל שהתפללו בתימן בעל פה. אפילו ש"צ התפללו תמיד את כל התפילות בע"פ, שחרית ומוסף, כולל נשמת כל חי וכו', ואפילו בימים טובים התפללו בע"פ. וכאשר אדם אומר בע"פ, אם הא יתחיל לנגן, עלולה מחשבתו להתפזר, והוא עלול לשכוח את ההמשך. כאשר האדם רוצה לומר משהו בע"פ, הוא צריך לומר אותו במהירות, בלי לחשוב ולדקדק במה שהוא אומר.

נשאלתי על כך, מישהו שאל אותי – אינני זוכר מיהו, כי לכאורה הסברא היא בדיוק הפוכה, כי הניגון דוקא גורם לזיכרון. הרי זאת הסיבה, ל'חסורי מחסרא' שבגמרא. דהיינו, למה הגמרא אומרת פעמים על המשנה, 'חסורי מחסרא והכי קתני'? מדוע חסר? מה נפשך, אם חסר, אז תתקנו את המשנה? אלא התשובה היא, כי כיון שבזמנם הם היו שונים את המשניות בניגון, אז היה צריך לפעמים להחסיר כמה מלים, כי אחרת הדבר היה מפריע לקצב. בשביל הזיכרון, היה צריך קצב כזה, והמלה הזאת לא מתאימה. הרי ישנן משניות, ספרים קדומים בכת"י של־משנה, עם הטעמים. רואים שאת המשניות בזמנם היו קוראים בניגון, כעין המקראות.

הבאתי זאת בס"ד במאמר משנת מהרי"ץ [פרק ששי, הובא בהתחלת המשניות המנוקדות למהרי"ץ, ויובא בעז"ה בקובץ דברי חפץ הבא (י"ח)], בזה"ל, **ובספרי המשנה שהן תורה שבעל פה, שלכאורה אין הניקוד רגיל בהם כלל כידוע ומפורסם, אך בכל זאת מצינו שבספרי הקדמונים לא רק ניקוד היה בהם אלא אפילו טעמים. שכן כתב הרשב"ץ בספר מגן אבות [דף נ"ה ע"ב], במשניות הקדומות מנוקדות, מצינו שהם מנוגנות כמו כתבי הקדש צורות הטעמים ע"ש.** עשו אתנחא, זרקא, פשטא וכו'. עד היום, ישנם ספרים כאלה, כתבי יד בודדים ממש, אשר עדיין נשארו.

ובספר מעשה אפוד דף כ"א, כדרך הזה מהשיר בטעמים, עם שהוא מייחד למקרא, כבר נהגו בו הקודמים ג"כ במשנה וכו' בקריאה העוזרת על השמירה בלבבות. ולזה תמצא כל ספרי המשנה (הקודמים) [הקדומים] כתובים עם הניקוד והטעמים ע"כ. ובספר מצרף לחכמה

פ"ח, ראיתי משניות כת"י עם הנגינות ע"כ. ובשל"ה מס' שבועות הדרך השמינית (אחת מהט"ו דרכים הצריכים לעסק תורה) שיהיה הלימוד בשיר, בין במקרא בין במשנה, ולזה תמצא ספרי המשנה הקדומים כתובים עם הניקוד והטעמים ע"כ. ושרידים ממשניות כאלו נמצאים עד זמנינו, ועיין בס' שרי האלף דף קס"ה רשימת משניות קדומות מנוקדות מצולמות מכת"י. וכבר העיד רב סעדיה גאון בספר הגלוי, שגם "מגילת בני חשמונאי" מנוקדת ומוטעמת בטעמים, כספרי המקרא, אעפ"י שאינה מכלל עשרים וארבעה כתבי הקדש. ועיין מה שכתבנו בעניין זה במבוא למגילה הנזכרת, שהדפסנו בספר "שמן למאור" במהדורא השנייה (שנת ה'תשמ"ב) דף מ"ט ודף נ"ג.

טעם הדבר, נלמד מתוך המבואר במסכת מגילה דף לב. אמר ר' שפטיה אמר ר' יוחנן כל הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה, עליו הכתוב אומר, וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים בל יחיו בם ע"ש. וכתבו התוספות שם, שהיו רגילים לשנות המשניות בזמרה, לפי שהיו שונים אותו על פה וע"י כן היו נזכרים יותר ע"ש.

כיון שהיו שונים אותן בע"פ, היו צריכים לנגן ולזמר. הרי זאת תורה שבעל פה, בזמנם לא היה כתוב זאת בספר, א"כ היו עלולים לשכוח, וכיון שאומרים זאת בניגון, על ידי כך זוכרים.

ולעניין המקרא, לא הוצרכו התוספות ליתן טעם, כי הוא פשוט שניתנו כך למשה מסיני כנודע, עיין במחברת התיגאן בתחילת חלק שני, ובשו"ת חתם סופר ח"ו סימן פ"ו ד"ה ועוד, וד"ה אבל.

ובספר תפארת ישראל רפ"ד דמסכת ערכין, כתב על פי דברי התוספות אלו, ליישב מה שאמרו בגמ' בדוכתי טובא על המשנה "חסורי מיחסרא והכי קתני", וא"כ קשה למה לא הגיהו המשנה. וכן "זו ואין צריך לומר זו" א"כ הוא מיותר. אלא לפי שהיו שונים בעל פה וע"י הניגון נוכרים היטב, בחרו הניאות למשקל השיר ע"ש. וע"ע מחברת הכללים (על התרגום) לר"י קורח כלל ט'.

זאת היתה השאלה, וזהו המקור לשאלה.

ברם חושבני, שישנו חילוק ברור. כי שם המדובר, שניגנו את המשנה, כפי שאנחנו אומרים בע"ש פרק 'במה מדליקין' [מרן שליט"א מדגים זאת]. ניגון כזה ארוך. כפי שאנו גם קוראים את ההגדה בליל הסדר, בבהילו יצאנו ממצרים וכו'. ניגון כזה מפורט וארוך, אכן יכול לעזור לזכרון, וכך הם היו שונים את המשניות. אבל אם נעשה את התפילה בצורה כזאת, הדבר יקח הרבה זמן, אי אפשר שהתפילה תהיה בכזאת אריכות, משום שיהיה טורח ציבור. אז אם כבר, המדובר על ניגון קצר, ועל כן עלולים להתבלבל. לכן זה הביא, שבסוף הריצו. אבל צריך להיות משהו ממוצע. ועל כך אמרתי אז, בשלמא לגבי הדור שעבר, לא נדון את הדורות שעברו. אבל בזמנינו שב"ה ישנם סידורים, אף אחד לא יתבלבל, ועל כן צריך שהתפילה תהיה עם טעם. הש"צ מוביל את כל הקהל, ואם הוא 'מייבש' את התפילה, היא יוצאת בלי לחלוחית.

*

המקור של מהרי"ץ, הוא בספר מעבר יבוק [מאמר שפתי צדק, פרק ל"א] שכתב בזה"ל, **כתוב בתיקונים** [תיקון י'] **כי שלוש חֲיילות הקב"ה, בָּאות בתוך עַם סגולתו, בכח זמירות ושירות ותושבחות. ואמר כי יש היכל למעלה גנוז, שאינו נפתח אלא בניגון. ולזה כיון אלישע בשלוש ניגונים שניגן. והנשמה נהנית מהניגון, לפי שהיא רגילה בניגונים בשיר של מלאכי השרת, ושיר הגלגלים. ובהיותה בגוף ושומעת ניגון, נהנית כמו שהיתה רגילה בהיותה דבוקה ביסודה. ומרוב הָעֲרֵבוּת, ראויה לשרות עליה רוח אלד"ים, כפי הנהגתה ויסודה הראשון.**

זאת הסיבה שהאדם נהנה מן השירה, כי זה במקור הנשמה בהיותה בשמים, שמעה שירים של־מלאכים בשמים. הוא אומר, שלאלישע היו שלושה ניגונים. כנראה הוא מתכוין לפסוק הכתוב אצל אלישע [מלכים ב' ג', ט"ו] **וְעַתָּה קְחוּ לִי מְנַגֵּן, וְהָיָה כְּנַגֵּן הַמְנַגֵּן, וַתְּהִי עָלָיו יַד יְיָ.**

דברי הר"א אלנדאף זצ"ל בעניין ניגוני התפילות שבידינו, והבדלים שישנם בניגוני התפילות בשבת קודש.

באחד מספריו של מהר"ר אברהם אַלְנַדַאף זצ"ל, שנדפס בזמן האחרון [כל כתבי בעל ענף חיים, עמ' ער"ה], מובא, **בעניין ניגון התפילות שבידינו.**

כידוע, הר"א אלנדאף, הוא אחד ומיוחד ממעתיקי השמועה של גאון עוזנו מהרי"ץ זיע"א, משלב בין ארץ תימן לבין ארץ ישראל. הוא היה גם בתימן וגם בא"י, אז השפעתו היתה רבה, עד זמנינו. הדבר הראשון, זה שהוא הדפיס את הספרים, השתדל בהדפסת התאג והתכלאל. הקים בית־דין וכו'. בזכותו, התימנים החזיקו מעמד. ובתורת מנהיג, אחד מגדולי מנהיגי העדה בזמנו, שאלו אותו 'בעניין ניגון התפילות שבידינו'.

הר"א אלנדאף ענה לו בזה"ל, **אנחנו התימנים, חושבים שהיא מקורית ממקור ישראל, על פי קבלתם מדור דור, מזמן שגלו מארץ ישראל לתימן. בלי השפעת זרים, ערבים או זולתם.** דהיינו, אין לנו בניגון, ניגונים של אומות העולם.

הסיבה שהוא ענה כך, בסגנון דלעיל, תובן למעיין לפי מה שכתוב כאן [בהערות למטה]. מי ששאל אותו זאת היה אדם 'חקרן', או כפי שאומרים אצלינו – 'מחקָרי', כנראה הוא היה אשכנזי, מובא שם מה היו שאלותיו, ועל כך הוא עונה [בִּפְנים].

שאל אותו השואל [בשאלה א'], **מה חושבים התימנים על נגינתם, כיצד עברה אליהם, ומאין באה להם, והאם בטוחים הם שהנגינה היא מקורית שבאה להם ממקור ישראל, בלי השפעת זרים (ערבים או אחרים). מה היא העדות שנגינת התפילות היא מקורית, והאם בספרים של־תימנים הקדמונים נזכר איזה דבר בקשר לטהרת הניגונים, או אזהרות שלא ינגנו ניגוני ערבים וכו'.** והוא מבקש ראיות, שיוכיח לו זאת.

וכן בשאלה י"ג, **האם ידועים אצל התימנים כללים והלכות נגינה, האם יודעים את הכללים נזכרו כאן שלושה ניגונים. מנגן, כנגן, המנגן. זאת היתה המטרה שלו, ועי"ז באה השראת שכינה, עי"כ שרתה עליו רוח הקודש.**

לאחר מכן כתוב את מה שמהרי"ץ הביא בע"ח, **ושליח ציבור המנגן בתפילתו מעלה השכינה לפני המלך העליון, מקושטת בשבע רעותיה המובאות לה ע"י התחתונים. ובעֲלותה, כמה מלאכים וכמה מחנות נשמות עולם עמה** וכו', **ולכן מנהגם של ישראל לנגן בפה בכל בתי כנסיות בשבתות וימים טובים זמני היחוד.** כפי שמהרי"ץ כותב. והוא מוסיף, **אך צריך התעוררות יותר חזק ביו"ט, לעורר האושפיזין שהם מקראי קודש העליון ולקדשם. אבל בשבת, הקב"ה מקדש ישראל. ולכן נֶאמר שמחה במועדים. אך קדושת השבת, מסתפק מעצמו. ובפרט ביום שבועות, שהיחוד מתמיד כל היום, ובשמיני עצרת שהוא גמר היחוד מהמועדים שעברו מיום ר"ה עד אז. מזה נראה כמה גדול כח הניגון להשלמת יחוד העליון.**

ובמאמר 'עתר ענן הקטורת' [פרק ח'] כתב וז"ל, **כמו שהאדם מנגן לפני הקב"ה בכמה ניגונים משירות ותושבחות והודאות, כמו כן כשעולֶה למעלה כל הפֶּמליא של־מעלה, כל החיות כל המרכבות ומחנות מלאכים קדושים וחיות ואופנים ושרפים, פורסים גדפיהם בשמחה ובניגון לקבלו. זהו שכר המתפללים.**

ובספר חסידים [סימן תשס"ח] כתב, **מי שקולו נעים ואין הקב"ה נהנה מקולו** – אם הקב"ה חנן אותו בקול ערב, והוא לא נהנה מקולו. בשביל מה הקב"ה נתן לך קול יפה? – **ראוי לו שלא בא לעולם.** כידוע המובא בדברי חז"ל, לגבי נבות היזרעאלי שלא עלה לבית המקדש, היו באים לשמוע אותו, ובשביל זה נענש.

ואם הקב"ה נהנה, עליו נאמר, השמיעיני את קולך, כי קולך ערב ומראך נאוה. וכתיב, ונעים זמירות ישראל. וכתיב, קולי אל ה' אקרא.

ויזהר מי שיש לו קול נעים, שלא יזמר ניגוני עכו"ם – צ"ל גויים, או עבודה זרה – **כי עבירה הוא. ולכך נברא קולו נעים, לשבח בוראו, ולא לעבירה.**

על המקאמים כמו אצל הספרדים, והאם כל שיר יש לו מקאם עם שם שלו, כמו מקאם חגז, מקאם איספהן וכו'.

יש גם מקאם 'חוסייני', וכל מיני דברים כאֵלו.

כמובן, הכל בא לספרדים מן הערבים. אבל הם לעצמם מצאו תירוץ, או יותר מדוייק המציאו, כי בעצם המקור הוא מהיהודים, ועכשיו זה נמצא אצלם כי שכינתא בגלותא וכו'. בשו"ת יביע אומר, הרחיב בזה מכמה ספרים. לכאורה קשה להתמודד מול תירוץ כזה, כיון שאין אפשרות לדעת זאת. אבל התשובה היא, שאין מקור למה שהם אומרים כי אלו ניגונים של יהודים, אבל חושבני כי אדרבה, אם לנו ישנן מנגינות אחרות שאינן מושפעות מן הערבים, אזי התירוץ שלהם אומר 'דרשני'. הוא צריך עיון גדול. הדבר נראה מצוץ מן האצבע. יכולים לזרוק כך לחלל האויר, להגיד שהם לקחו זאת מאיתנו, אבל לך תוכיח. הוכחה, בודאי אין. ואדרבה ישנה סתירה.

זכורני בילדותי, כאשר אבא מארי זצ"ל עבר ליד בית הכנסת הספרדי, שהיה סמוך לבית הכנסת התימני, והיה שם מישהו שקרא אז תהלים. אבא מארי זצ"ל, ממש הזדעזע והשתומם. הוא אמר, אבל ככה הערבים בתימן היו אומרים. זהו ניגון ערבי. הוא היה ממש מזועזע, כיצד הדבר יתכן? תמיהה עצומה, יהודים ינגנו כמו גויים?

התימנים שמרו על הניגונים היהודיים, אשר לא הושפעו מן הערבים.

*

מוסיף שם הר"א אלנדאף בהמשך תשובתו, **העדות, שאין בנגינות התפילות והפיוטים, הן של חול הן של שבת ויו"ט, הן של ראש השנה וכיפור, שום שמץ מנגינת הערבים או זולתם.**

בזמנו כתבתי זאת בחוברת מסלול ודרך [עמ' 13], שביקשתי ממישהו בעיר רחובות ת"ו שיש לו את כל המנגינות מוקלטות של אומות העולם, אפילו מהמסגפים [מסגדים], רציתי לשמוע זאת, לבחון את העניין, והדבר 'כרחוק מזרח ממערב', אין מה להשוות. מישהו עקשן התווכח איתי, מנין לך שהמנגינות שלנו מיוחדות לנו, אולי זה לקוח מהם, וכי שמעתָּ איך מתפללים הגויים בתימן? לכן הלכתי אליו ושמעתי מנגינות איך שהם מתפללים, הקלטות ממסגף בצנעא, וכן דֹּמאר וכו', ואין קשר בינינו וביניהם. נוכחתי בכך בוודאות. וגם לא השירים.

ועל כן לא תמצא בשום ספר ישן או חדש, שכתוב בו מלת 'מקאם' פלוני, כמו שתמצא בספרי שאר עדות המזרחיות, חגאזי וכיוצא. אין אצלינו דברים כאלה.

ועוד, אין נמצא אצל הערבים שום נגינה משל־יהודים, לא בתפילותיהם, ולא בקריאתם שיר משיריהם, וזה הוכחה גדולה שלא לְמָדום מהערבים, כי אם ממקור ישראל אשר קיבלו מאבותיהם דור אחר דור.

בזמנו כבר כתבתי כך במאמר מסלול ודרך, והספר הזה של הר"א אלנדאף עדיין לא נדפס. הרי הוא נדפס מכת"י רק בזמן האחרון, א"כ הוא למפרע אישר את מה שכתבנו שם. אם הייתי יודע על כך בזמנו, הייתי מביא זאת. מסלול ודרך נדפס בשנת ה'תשנ"ט בש"י.

ומפני כך לא הוצרכו קדמונינו להזהיר על זה בספריהם, ובפרט מזמן שחזרו מגלות מַוְזַע והלאה, שעשו כמה הרחקות וגדרים שלא להידמות לערבים, אפילו בשפה. כי עשו שינוי בין שפה שמדברים בה הערבים לשפה של־יהודים, אע"פ שהכל לשון ערבי. אעפ"י שמדברים היו בלשון ערבית, אבל אצל היהודים זהו בסגנון קצת אחר.

כל זה במדינת צנעא, ושאר הערים והכפרים. זולת עי"ת עֲדֵן, שיש להם נגינות משונות קצת משאר ערי תימן, כפי מה שקיבלו מאבותיהם, וגם הם אינם דומים לשל־ערבים.

לעדנים, ישנם מנגינות שונות, אחרות. למה? העיר עדן, נשתנתה בהרבה דברים. ראשית, כי היא רחוקה מאד ממרכז תימן, היא נמצאת בדרום, שוכנת על חוף הים האוקיינוס. לכן זאת עיר מסחר, באים לשם מכל הארצות, והתערבו איתם עדות אחרות. כנראה לכן, זה קצת שינה להם את הניגון.

ישנה מנגינה לפיוט אדון עולם וכו' [מרן שליט"א מדגים זאת], זהו ניגון עדני, אשר הכנסנו אותו לבתי הכנסת בזמני שמחה. וכן ידוע הניגון של פיוט 'דרור יקרא'. אלו מנגינות נעימות ויפות. אנחנו עושים את הניגון הזה של אדון עולם, בימים טובים, או בשבת־חתונה, ובשאר אירוע של שמחה, לכבוד היום. אבל בעבר, זה לא היה. רק בשנים האחרונות, הכנסנו את זה. אולי ישנם כאלה, אשר עשו אותו כבר לפנינו, ומהם למדנו.

שאלה מהקהל: במה ניגון זה שונה מניגון יגדל אלהים חי, שיש כאלה שעושים בי"ט, וכמדומני שמרן שליט"א כתב בעיני יצחק שלא לעשותו כי איננו יודעים מקורו ואולי הוא מן הגויים?

תשובת מרן שליט"א: הניגון הזה של יגדל, שמענו אומרים שמקורו מן התורכים, כמ"ש בס"ד בעיני יצחק סימן נ"ח אות כ"ח, והרחבתי עוד בתשובה שעדיין לא נדפסה, לגבי ההילולא של מהרי"ץ. הכוונה לצבא התורכי, שהם גויים. לכן זה לא רצוי. אבל אדון עולם דלעיל, המדובר על עדנים, שהם יהודים.

*

ראיתי כמה זקני תלמידי חכמים, שהיו מקפידים על איזה ש"צ שמְשַנה לפעמים נגינת התפילה, או פזמון, איזה שינוי, וגוערין בו ומחזירים אותו, ומטעם 'אל תטוש תורת אמך' אפילו בנגינה. אמנם לא נמצא כתוב על זה בספרים, כי מי יכחישם מקבלת אבותיהם, והיו מלמדים על פה דור אחר דור.

כעת תשמעו.

גם דע, כי יש הבדל בנגינות התפילה, בין חול, לשבת ויום טוב, ובין ראש השנה וכיפור, והיינו מברכות ק"ש עד קריאת התורה בשחרית.

דהיינו, את ניגון התפילה של־ימים הנוראים, מתחילים מברכות קרית שמע. ברצונו להגיד, שבזמירות – 'המהולל', 'ברוך שאמר', 'רפאני' ו'נשמת' – עושים עדיין את הניגון הרגיל. נכון שכך עושים בדרך כלל, אבל ישנם כאלה שכבר מן 'המהולל' מתחילים את ניגון הימים הנוראים. ואפילו בזמירות, עושים קצת שינוי. אבל כפי שאני רואה, בדר"כ נפוץ יותר, שמתחילים זאת מ'יוצר'. דהיינו, הש"צ שניגש ומתחיל קדיש, מאז הוא מתחיל את ניגון הימים הנוראים.

אבל כפי שאמרתי, ישנם שמתחילים זאת כבר מקודם. אולי טעמם בכדי שלא יהיה חלק כך וחלק כך, אלא כל תפילות הימים הנוראים יהיו באותה המנגינה. אבל חושבני, כי בכל זאת כדאי לעשות אחרת, כי אם כל הזמן יהיה אותו הניגון, זה כבר לא מעורר. צריכים שיהיה שינוי, חלק כך וחלק כך. אם אומרים הכל באותו הניגון, זה מאבד את המטרה.

שאלה מהקהל: את הקידוש בראש השנה, בלילות ובימים, איך אומרים?

תשובת מרן שליט"א: יש מקומות שאומרים אותו רגיל, ויש מקומות שאומ' בניגון התפילות של ימים נוראים. ושמעתי מחכם אחד שבירר ומצא כי גם בעיר צנעא, יש משפחות שנהגו כך, ויש משפחות כך. אצלינו בבית־ינו אומרים גם אז כרגיל, וכן נהגתי עד עכשיו, אבל נתעוררתי כעת שזהו מנהג יותר יפה לומר את הקידוש אז בניגון ימים נוראים, כדי שגם בבית יורגש השינוי, לעורר את כולם גם כעת, בפרט שהוא סמוך לסעודה, למען תהיה יראת ה' על פניהם, בפרט שהנשים והילדים הקטנים אינם באים לבית הכנסת, ולא שמעו זאת. ובל"נ מכאן ואילך, אעשה כן גם אני. והרי ברור שאין בזה וכיו"ב משום שינוי מנהג.

ואפילו בין ערבית ושחרית למוסף, יש קצת שינוי לשבח. מובן כי בשחרית ובמוסף, הניגון עוד יותר מיוחד ומשובח.

ומפני כך אין מעמידין ש"צ בימים אלו, רק מי שהוא מומחה לנגינת התפילה, כל זמן בזמנו. ומקפידים על זה הרבה, כדי שלא יבלבל דעת הקהל, אע"פ שאינם ניגונים כ"כ יפים כמו שאר קהילות.

הוא לא 'נגוע'. לכן הוא אומר את האמת, שאלו אינם ניגונים 'יפים כל כך'. אבל, נראה שישנו טעם לדָבר, כי לא רצו לעשות מהתפילה – שירה. הרי לא יושבים כעת

במסיבה ושרים שירים. זאת תפילה. הניגון אינו יפה, מבחינת השוואה לאחרים. גם הרמב"ם מתרעם על כך, שהפייטנים עושים בתפילות ניגונים, הפכו אותם לשירים. משקל הניגון, שיוצאת התפילה לשְׂחוק. כיעויין בתשובות הרמב"ם [ירושלם התש"כ, סימן ר"ז דף 365, וסימן רנ"ד דף 467]. לכן בתימן כנראה, עשו משהו ממוצע, שיהיה ניגון יפה, אבל לא יפה במיוחד. בינוני.

ואף בזמנינו, אנו מחזיקים במה שנהגו בהם קדמונינו נוחי נפש.

לגבי חזן מיוחד או קבוע, הוא כותב כך, **יש לכל בית כנסת חזן מיוחד, אשר על פיו הנהגת הקהל בבית הכנסת, יש מי שיש לו חזקה מאבותיו והוא ראוי למשרתו, ויש שהוא בעל בית הכנסת או יורש מאבותיו שבנו אותה. אמנם אין מקבל שכר בעולם הזה מהקהל כלום.**

הדבר מעניין, מפליא לכאורה, כי הוא לא מזכיר שלתפילת מנחה בשבת, ישנו ניגון אחר. הוא מדבר, רק לגבי ערבית שחרית ומוסף. אבל דיברנו בעבר [שיעור מוצש"ק לך לך התשפ"ב], כי לתפילת מנחה ישנו ניגון אחר, לאחר שכבר כולם מדושני עונג, לאחר השינה בשבת וכו'. אינני יודע, למה הוא לא מזכיר זאת. אמנם כנראה ישנם כאלה שאצלם אין שינוי ממש אז.

*

ישנו מקום אחד, שהר"א אלנדאף מעיר [בענף חיים על תכלאל עץ חיים למהרי"ץ, אות ל"ב] בזה"ל, **כמה רע ומר מנהג אותן נמהרי לב, שכשמגיעין לנקדישך אומרים עם הש"צ נקדישך בניגון טוב הוד והדר, וכשאומרין קדושת ה' תכף חוטפין אותה במרוצה רבה מאד, יותר מריצת הנרדף וכאדם הבהול, לא תואר ולא הדר.**

מה קרה? ב'נקדישך' אתה מנגן, ופתאום ב'קדוש קדוש וכו' אתה רץ? הרי זהו העיקר?

ומפני כך, לא יוכלו עוד לקיים מאמר חז"ל שאמרו שצ"ל בנחת וכוונת הלב, בקול אחד בהשואה אחת. במרוצה.

מסתברא כי הוא ראה זאת כאן בארץ ישראל, אצל עדות אחרות. הוא כתב עליהם 'נמהרי לב'. זהו אותו המחבר.

*

מה שהבאתי בפניכם לעיל, אלו דבריו בדף רע"ו. אולם אח"כ בדף ר"פ מובא, כי במהדורא אחרת הוא כתב את הדברים בסגנון אחר.

וז"ל הר"א נדאף שם, **חושבים שהיא ממקור ישראל, על פי קבלתם מדור דור, עד זמן שיצאו מארץ ישראל לתימן, בפרט נגינת התפילות והפיוטים. גם נגינת השירים, רובם ממקור ישראל. העדות לזה, א' שמכל הדיואנים ישנים וכ"ש חדשים, לא ראיתי אף אחד מהם שמזכיר על איזה שיר שהוא נגינת מקאם פלוני, כגון חגאזי וכיוצא, כמו שמזכירים בספרי שירי הספרדים והמזרחיים, וכן באר"ץ.** דהיינו, בארם צובא, אלו החלאבים, בשירי הבקשות שלהם הם כותבים מקאמים, כי זה ערבי.

ומה שנמצא הוא, יש קצת מהדיואנים ישנים שמזכיר על איזה שיר, תיבת לַחַן שיר פלוני. ר"ל נגינתו נגינת שיר פלוני. דהיינו שמציינים לניגון ידוע, לומר שזה כמוהו.

מי שרוצה הוכחה, שהניגון שלנו הוא המקורי, יראה מה שכבר אמרתי בזמנו [שיעור מוצש"ק מקץ – חנוכה ה'תשע"א], כי בעיקו"ת ירושלם ת"ו היה מישהו שהתעסק במיוחד בענייני השירה, הקב"ה נתן לו חוש מיוחד לכך. כיון שהוא ראה כי בירושלם עיקו"ת אז נתאספו ובאו מכל עדות ישראל, הבחין ובדק את כל ההבדלים שביניהם, העיראקים כך, והחלאבים כך, והפרסים כך, והתימנים כך וכו', הוא למד את השירות של כולם, ואפילו עשה להם תווי נגינה. והוא אמר, שהוא התפלא, כי ביום טוב אחד – כמדומני בשחרית של־פסח – הוא עבר ליד בית כנסת של תימנים, ושמע את ניגון ההלל בקירוי, הוא הקשיב, היה לו חוש טוב, ומצא חן בעיניו. אבל הוא מספר, כי כשהמשיך ללכת בעיר העתיקה, הגיע ליד הכנסיה של נצרים ארמנים, ושמע אותם מנגנים ניגון שהזכיר לו את הניגון ששמע אצל התימנים.

זהו דבר מאד משונה. מה הקשר, בין התימנים לבינם? וכי מישהו העביר להם את הניגון הזה?

אבל הוא אמר, במחשבה שנייה התחלתי לחשוב, הרי בעצם אני מכיר גם את הניגונים של הארמנים האלה, והם בדרך־כלל לא מנגנים כך. גם אצלם, הניגון הזה איננו מקובל. החליט לשאול את הכומרים, תגידו לי, מהו הניגון הזה? אמרו לו, תשמע, אתה באת בזמן מיוחד, כי בדרך כלל אנחנו לא שרים את הניגון הזה. יש לנו את הניגון הזה כתוב בתווים, מלפני אלפיים שנה, והיום החלטנו ועשינו את הניגון לפי התווים. ואז הוא אמר, כעת הבנתי. אם זה בתווים מלפני אלפיים שנה, אזי זה כבר לקוח מבית המקדש.

אצל הנצרים, השירה מפותחת יותר, הם עסקו בכך הרבה, לכן הרבה אצלם למדו מהם. כמו שנזכר בס׳ שו״ת כרך של רומי. וכיעויין גם־כן בס׳ שלטי הגבורים להר״א הרופא, ועוד.

א״כ ברור, כי לתימנים יש במסורת את הניגון מאבותיהם, מדורי־דורות מבית המקדש, וגם אלה – לצערינו – שכינתא בגלותא, ולכן השתוו בדבר הזה. כנראה משמים סובבו שהוא ישמע את שניהם בזה אחר זה, כדי שיתברר העניין. וזה בבחינת **אמת מארץ תצמח.** הוא דובר אמת, ואין לו נגיעות, כי היה אשכנזי. הזדמן לי פעם לשמוע ניגון של שומרונים, מפליא שזה היה דומה קצת לנו.

שאלה מהקהל: לגבי המקאמים, שמעתי שגם אצל התימנים יש מקאמים.

תשובת מרן שליט״א: ישנם אולי מקאמים מסויימים, אבל זאת לא הנקודה. ברור שלכל דבר ישנו קצב מסויים וכו׳, שאפשר להגדירו במקאמים, אבל לא זה מה שהנחה אותם. **׳מקאם׳**, זאת מלה ערבית, והיא מה שנקרא בשם ״סולם״, אוקטבה בלעז, גבהים של תווי נגינה, דו רֶה מִי וכו׳. וכמובן, שלא הלכו לשמוע אותם. חלילה. ישנם כיום כאלה חזנים, מרוקאים, שהולכים ומקשיבים לשמוע את המואזין הטמא, הגוי הערבי, בכדי לשמוע בדיוק את הסלסולים וכו׳, וללמוד זאת ממנו. דבר זה, הוא אצלינו בבחינת ׳בל ייראה ובל ימצא׳.

*

אח״כ הוא כותב כך, **זאת ועוד, נזדמן לידי דיואן ישן בערך מלפני ר״ן שנים, ומצאתי בו שמלבד מה שמזכיר תיבת לחן (כנ״ל), עוד צייר על־גבי ב׳ ג׳ חרוזים שם, הוראת הנגינה ע״י קוים, וכן בכל שנים ג׳ חרוזים קוים אחרים. ומזה יש להוכיח, כי קיבלו המשוררים הנגינות, איש מפי איש, ולא למדום משירי ערבים.**

רואים שהיה להם סדר מסויים. שונֶה.

נגינת שירי הערבים בתימן, היא נגינה פשוטה לגמרי, אשר כמוה שרים לפעמים באיזה שיר הנקרא בשם קציר, שכולו בלשון ערבי, דברים פשוטים כגון עניין מכירת יוסף הצדיק. ומזה יוצא, שנגינות השירי קודש שלנו הם מקוריות, שקיבלום איש מפי איש, ולא ממקור זרים.

הוא אומר, שזאת ׳מנגינה פשוטה לגמרי׳. אולם המעניין, כי מצד שני, בעל משכיל על נגינות, זהו מפרש השירים של רבי׳ שלום שבזי, כותב [בהקדמתו] שהוא לא היה מבין, למה יש בשירים ׳תוּשיח׳ [עיין בהרחבה בשיעור מוצש״ק וארא ה׳תשע״א, ובחוברת שירה כשירה]. בשביל מה צריך את זה? מדוע משנים את הקצב ואת המנגינה, באמצע השיר?

לכן הוא אומר, כי הוא ׳אחז מן הסכלות מעט׳, ונכנס לשמוע את הערבים בשעת הנגינה שלהם, כמובן הוא התחזה בכדי שלא ידעו שהוא יהודי, ואז הוא הבין – לפי הקצב שלהם, בניגון בכינור, מה שלא היה אצל היהודים בגלל החרבן כידוע – למה צריך את ה׳תושיח׳. הרי רבי׳ שלום שבזי עשה את השירים, יותר נכון השירות, בכדי שהיהודים יתרחקו מן הגויים, שלא יצטרכו להזדקק להם. כי ראה שהלכו לרעות בשדות זרים. משמע, כי אכן ישנו משהו בניגון שלהם. אינני יודע, מדוע הר״א אלנדאף כותב כי זהו ׳ניגון פשוט׳. לכאורה הדבר בהיפך.

בדף רפ״א, כותב הר״א אלנדאף כך, **בבחרותי ראיתי בעיר צַנְעַא, שהרבנים היו מתייחסים**

יחס חיובי אל הנגינות שלא ישתנו, כי אם כל שיר כפי נגינתו המקובלת, הן בנגינות השירים, הן בנגינות הפיוטים והסליחות, בפרט של ר"ה וכיפור. והיו מדקדקים לחזר אחר ש"צ היותר בקי בנגינת כל עניין בפני עצמו, ור"ל נגינות לכל פיסקא בפני עצמה. נגינת סדר התפילה מקדיש שאחר הזמירות – זהו כפי שאמרנו מקודם – **עד סוף שחרית. וכן מוסף ומנחה (ונעילה) של ר"ה וכיפור, נגינה אחת בכל תפוצות תימן.**

אינני מבין, איך הוא כתב כך, שזה 'בכל תפוצות תימן'. כי לפי מיטב ידיעתי, לא כולם אותו הדבר. וכבר אינני מדבר על הביאצ'נה – בידאנים, וכן השרעבים, שיש להם ניגון שונה, קצת אחרת. למשל שמעתי אותם מנגנים את הפיוט שופט כל הארץ, וזה עולם אחר. אס'כן אינני יודע, כיצד הוא כתב שזהו 'ניגון אחד'. הדבר משונה קצת בעיני. גם לפני כמה שבתות, כשהיינו בשכונת כבר אברהם שבפתח תקוה, שמעתי את השרעבים בתפילה רגילה, של שבת, וזהו ניגון אחר, לא כפי שאנחנו. שמעתי ובדקתי עוד הרבה ניגונים של מחוז שרעב, וזה שונה. צריך עיון.

גם לחבאנים, ישנן מנגינות אחרות. שמעתי אותם בתפילות, וכן איך הם אומרים את ה'מספדות', זהו סגנון אחר. טוב, אולי מהחבאנים אין ראיה, כי חבאן זה לא תימן, זהו שלטון אחר. עליהם הוא לא דיבר.

והוא ממשיך וכותב, **נגינת התפילה של שבת ויו"ט ג"כ, ונגינת חול ג"כ, וכל אחד מזְּמַנים אלה משונה מחבירו. נגינת חול, פשוטה דרך הַעֲבָרה, בלי תנועות וניגונים. של שבת, יש לה מעלה יותר, שמנגנים קצת, שמראָה שמחה יתירה עם קצת מורא. של ר"ה וכיפור, מעולה מכולן, שמורָה קצת שמחה, ורוב מורא ופחד, שמרעיש הלב.**

התייחסות למה שכתב בעניין גירסת המלים 'שמעון הַתֵּימָנִי'.

דרך אגב, כאשר עיינתי בדבריו, שמתי לב לעוד דבר נוסף שכתב הר"א אלנדאף [שם בדף רפ"ט], בעניין 'שמעון התימני'. הרי במשנה ובגמרא מוזכר התנא שמעון התימני, ובדר"כ גם אצלינו קוראים 'שמעון הַתִּמְנִי', אבל ישנם גורסים 'הַתֵּימָנִי'. הדבר מובא בהרבה ספרים, גם אשכנזים. לגבי חכמי תימן, ישנם כאלה הגורסים כך, וישנם הגורסים כך. ברם חושבני, הסברתי זאת ב'מילי דאבות' [על פרקי אבות, בהתחלת פרק ד'], כי כיון שהם ראו שרש"י מסביר כי הוא היה מתמנה, א"כ זה לא, אלא 'הַתִּימְנִי', דהיינו מעיר תִּמְנָה, המוזכרת גבי שמרון. אבל אי אפשר להכחיש, כי ישנם מפרשים האומרים שהוא היה מארץ תימן, למשל היעב"ץ מביא זאת, וכן בסדר הדורות.

כמו שיש 'נחום המָדִי', דהיינו מארץ מָדַי, פרס ומדי, כך היה שמעון התימני, אשר בא מארץ תימן. ואכמ"ל.

הוא כותב על זה בזה"ל, **מי שמפרש הַתֵּימָנִי מארץ תימן, לא משתבש, אחרי שהיה להם דרך יבשה קרובה מארץ ישראל לתימן.**

זהו כפי שדיברנו בזמנו [שיעור מוצש"ק שופטים, ומוצש"ק כי תבוא, התשפ"א. ומוצש"ק שמות התשפ"ב], לגבי המסורת שאבותינו נע"ג עלו לרגל מתימן. כעת יש לנו מקור רביעי לכך.

זכורני כי גם בבית שַׁעֲרַיִם, אשר בצפון הארץ, ישנם מתים אשר כתוב על קבריהם, שהביאו אותם מארץ חמייאר, דהיינו תימן – בימים ההם.

מעניין לעניין באותו עניין, זכור לי שראיתי באיזה כתב יד, אולי הדפיסו זאת מכת"י אולם אינני יודע מאיפה המקור, מישהו שכתב 'קיצור מנהגים', ונראה לי שזה מר"א נדאף הנז"ל, והוא מספר שם על עניין המנהרה שחפרו ושדרכה באו מא"י לתימן, כעין מ"ש בספר קורא הדורות להר"א ערוסי, ומוסיף שהיה מישהו בעיר צנעא שקראו לו 'אלכֶזקי', הדביקו לו את השם הזה, 'כֶזקי' היינו נקב – חור. כי כיון שהוא שמע שהיתה מנהרה, וישנו הר גבוה על יד העיר צנעא לצד מזרח, הנקרא בשם 'נַקוּם', משם היה פתח המנהרה. אז הוא ניסה לחפש את ה'כזקי'. מחפש ומחפש היכן החור הזה,

המוביל לא״י. הלך עם גרזן ומכוש, אינני יודע עם מה, וניסה לגלות אותו. חפר וחפר, פה ושם, אינני יודע כמה זמן, עד שהתייאש. לא הצליח למצוא את החור הזה. אבל מאז הדביקו לו את השם הזה, כיון שעשה כך זמן רב. כך סיפר הר״א נדאף שם.

תוספת דברים (לשיעור מוצש״ק נח, לך לך, ראה התשע״ח) לגבי הניגונים בקריאת התורה, ודברי הר״א אלנדאף בעניין זה.

בזמנו [שיעור מוצש״ק נח, לך לך, ראה התשע״ח] דיברנו גם על עניין הניגונים בקריאת התורה, הבאנו גם בשם מחברת הערוך לרבי שלמה פרחון, שכתב כי בניגוני הקריאה מטעימים את הנושא, לפי הבנת העניין.

הבאנו לכך דוגמא דומה קצת מהר״ר יחיא אלשיך זצ״ל, שהיה מנגן כעין זה. למשל, לגבי הפסוק [בראשית ל״א, ל״ו] **מַה פִּשְׁעִי מַה חַטָּאתִי כִּי דָלַקְתָּ אַחֲרָי.** אפשר לקרוא זאת, בצורה רגילה. אולם אפשר לעשות זאת, בניגון תמיהה וגערה [מרן שליט״א מדגים זאת]. לפי תוכן העניין. לא לקרוא זאת וכיוצא בזאת סתם בצורה יבשה לפי הקצב, אלא להראות את נשמת העניין. להכניס את הרגש שבעניין, דרך הניגון. מרבי שלמה פרחון משמע שהיה שינוי יותר גדול, אבל לכל הפחות זאת, שהקריאה לא תהיה סתם ׳מונוטונית׳, בלי להתחבר על המלים. כאילו לא משנה, אם זהו נושא עצוב, או נושא שמח. צריך שיהיה איזה ׳הרגש׳ מסויים. וכבר אינני מדבר על כך, שישנם כאלה שלפעמים מתרגשים ובוכים, בתוך כדי הקריאה.

ראיתי דבר מעניין כזה, באוצר פניני גאוני הדורות והחסידות [פרשת שלח התשפ״א, עמ׳ כ״ח], הביאו זאת מגליון ׳המבשר׳ [פרשת בשלח התשע״ו], לגבי אחד האדמורי״ם, **שהיה מדגיש ומטעים פסוקים שונים לפי העניין, כשדברי תורה הופכים סכינים מלובנות בצאתם מפיו. כך אף אירע באותה שבת, כאשר הגיע הרבי לדברי כלב בן יפונה לבני ישראל ׳אך בי״י אל תמרודו׳, קרא אותם בקול זעקה נוראה** – [מרן שליט״א מדגים זאת] – **שזעזעה את ליבם של היושבים בבית המדרש הסלונימאי. הכל חשו כי האדמו״ר מפנה את דבריו של כלב בו יפונה אליהם, וקורא להם בעוז, ׳אך בי״י אל תמרודו׳.**

בבת אחת הפך בית המדרש שבסלונים, לקדירה רותחת של תשובה היוצאת מן הלב. האנשים ממש התעוררו בתשובה. כפי שהוא קרא את המלים האלה, זה זעזע אותם.

כעבור שבועות ספורים – כך מספר אחד ששבת אצלו, שמו רבי ישראל שמעון – **שב רבי מנדל לטבריה. עם כניסתו לבית המדרש הסלונימאי בעיר, נקהלו עליו כל הנוכחים, וביקשו לשמוע מה היה בחצר הקודש, כיצד עברו המועדים והשבתות, מה הם דברי התורה אותם דרש הרב בפני הנוכחים, ואלו לקחים של עבודת ה׳ עליהם להפנים בליבותיהם. שח בפניהם רבי מנדל את כל הנעשה בחצר הקודש בסלונים. וכאשר בא לספר על זעקתו הנוראה של האדמו״ר ׳אך בי״י אל תמרודו׳, פרץ בבכי מר של תשובה, כשהוא סוחף אחריו את הנוכחים.**

לפני כן כתוב שם, **ה״דברי שמואל״ נוהג היה לקרוא בתורה בעצמו, וחסידים היו אומרים כי אף שבקריאת התורה שלו, לא נשמעו כל ה׳טעמים׳, הם ׳טעמי המקרא׳. ועם כל זאת, היו בה כל טעמים שבעולם.**

זהו דבר מעניין. זה נראה קצת קיצוני. כנראה אותו אדמו״ר לא קרא לפי הטעמים בכלל, אלא רק לפי הבנת העניין. זהו דבר שאיננו מקובל, לא יתכן, אינני יודע על מה הוא סומך, כי אין דבר כזה. את הטעמים, חייבים לקרוא. לא לשנות. אי אפשר לעשות כעת מן הפסוק – סיפור, לקרוא את התורה כך. בקריאת התורה בציבור, ישנה חובה לקרוא לפי הטעמים, כי הם ניתנו למשה מסיני.

הם אומרים, שאצלו לא שמעו את הטעמים. הדבר מוזר לי. אולי מה שהם כתבו, מסתמא הוא בלתי מדוייק. בכל אופן, צריך להעיר על כך, כי לא שייך לוותר על הטעמים. רק שייך

להכניס קצת בטעמים, את הניגון וההטעמה. אבל לא באופן בולט.

כתוב שם בהמשך כך, **חלפו יותר מששים שנה – הוסיף רבי ישראל שמעון, וסיפר לאברך היושב ושומע את דבריו בצָמְאָה – וביום שני דפרשת שלח, אחר תפילת שחרית, ח"י סיון התשל"ג, עמד החסיד רבי מרדכי בוימל, מחשובי חסידי סלונים בטבריה, בבית המדרש דחסידי סלונים בעיר, בו שימש כגבאי. סביב נקהלו מספר אברכים, והוא שב בפניהם על אותה זעקה שהשמיע אי שם לפני למעלה מששים שנה הרבי ה'דברי שמואל', אשר חומה לא פג, גם אחרי שנשמעה מפיו של רבי מנדל וועג.**

בעודו חוזר על הזעקה 'אך בי"י אל תמרודו', פרץ רבי מרדכי בבכי עז, ודמעות רותחות שטפו את פניו. לאחר מכן קם ויצא אל ביתו. בעודו עולה במעלות רחוב אלחדיף בטבריה, הופיעה מולו משאית, שנהגה איבד את השליטה על ההגה, סטה ממסלולו, ופגע ברבי מרדכי, שהשיב את נשמתו לבוראה בו במקום, והוא בן ששים ושתים שנה. אותו אדם זכה לחזור בתשובה שלימה לפני שהוא נפטר. בכה בכיות נוראות, ואלו היו המלים האחרונות שלו לפני שהוא נדרס.

מששמע רבו הרה"ק ה'ברכת אברהם' מסלונים זיע"א את הסיפור, ואת זעקתו האחרונה של רבי מרדכי בוימל, הפטיר ואמר, צאו וראו מה כוחה של 'תנועה' של צדיק. כבר יותר מששים שנה עברו מאז זעק ה'דברי שמואל' מעמקי ליבו 'אך בי"י אל תמרודו', ועדיין יש בכח זעקתו לעורר בתשובה, להביא לכך שאותו חסיד שהסתלק במפתיע, יעלה לשמי מעלה כשהוא רחוץ בדמעות של תשובה.

השלמה לשיעור הקודם על דברי החיד"א כי המשיח לא בא בזמן התנאים משום הגזירה שלא יבוא אלף שנה אחרי החרבן אא"כ יחזרו כל ישראל בתשובה, ולאחר מכן יבוא המשיח רק אם תהיה כנישתא חדא או ראשי העם שיחזרו בתשובה, והשלמת התשובה לשואל כיצד יתכן שאין בזמנינו ובדורותינו כנישתא חדא שבזכותה יבוא המשיח.

הבאנו בשיעור הקודם בשם החיד"א, את עניין הגזירה שבמשך אלף שנה לא יבוא המשיח, בסוד [איכה א', י"ג] **נְתָנַנִי שֹׁמֵמָה כָּל הַיּוֹם דָּוָה.**

'כל היום' – יומו של הקב"ה זה אלף שנה. 'דוה' – חוץ מן הפשט הפשוט, שח"ו הקב"ה מרחיק את כנסת ישראל כביכול כמו דוה, יש בכך גם רמז, כי 'דוה' אלו אותיות 'הוד', ספירת הוד, שזה מכוון כנגד האלף החמישי. הרי שבע הספירות האחרונות הן, חג"ת נהי"ם, ח'סד ג'בורה ת'פארת נ'צח ה'וד י'סוד מ'לכות. החמישי, זה הוד. מאחר והם היו באלף החמישי, לכן לא יכל לבוא המשיח בזמנם.

והבאנו את השאלה, וכי ח"ו הם לא ציפו לביאת המשיח? כביכול, לא היה מה לצפות אז לביאת המשיח? וענינו לשואל, כי כבר החיד"א שואל את השאלה הזאת, והוא מתרץ דלאו למימרא שאז לא יכול לבוא המשיח, אבל זהו דבר רחוק, כי צריך שכל ישראל יחזרו בתשובה, או רובם. אבל אחרי אלף שנה, לא צריך שכולם יחזרו בתשובה, אלא אפילו 'כנישתא חדא'.

מקור העניין של 'כנישתא חדא', הוא במדרש הנעלם, שבזוהר חדש [סוף פרשת נח].

כאשר אמרתי זאת בשיעור, קפץ ידידנו רבי שי לדאני הי"ו [הובא בשערי יצחק מוצש"ק בשלח דף 10] ושאל, וכי אין אפילו כנישתא חדא? וענית לו, תחפש. הקב"ה לא מצא...

אבל בכל זאת חשבתי, כי צריך להסביר את העניין הזה, איך הדבר יכול להיות? אם כתוב בזוהר חדש, שאפי' אם כנישתא חדא יחזרו בתשובה יבוא המשיח, לא יכול להיות שהיו כבר כאלה במשך הדורות?

בינותי בספרים, בכדי ליישב את הדעת לגבי השאלה הזאת, וראיתי כי אכן יש לשאלה הזאת הרבה תשובות.

תחילה נביא את לשון המדרש [שם], **רבי אליעזר אומר, כל הַגָּלִיּוֹת שגלתה כנסת ישראל, נתן לה הקב"ה זמן וקץ, ונתעוררה תמיד בתשובה. וגלות האחרון, אין לו קץ וזמן, אלא הכל תלוי בתשובה. שנאמר, ושבת עד**

י״י אלהיך ושמעת בקולו. וכתיב, אם יהיה נדחך בקצה השמים, משם יקבצך י״י אלהיך ומשם יקחך.

לגבי בית המקדש הראשון, הקב״ה אמר מראש שהגלות תהיה שבעים שנה. אבל לגבי הגלות האחרונה, אין תאריך, לא נקבע זמן. אלא מאי, מתי שיחזרו בתשובה. אם זכו, ׳אחישנה׳. ואם לא, ׳בעִתה׳.

א״ל רבי עקיבא, אם כן, היאך יהא דא לאתעוֹרָרא כולהון כַּחְדָּא בתשובה. מַאן דהוי בְּסִייפי שמיא, ומאן דהוא בסייפי ארעא, היך יתחברון כחדא למעבד תשובה. הרי בעוה״ר, עם ישראל מפוזרים בכל תפוצות העולם, איך יחזרו כולם יחד בתשובה? ישנם אנשים, שהם בקצה העולם.

אמר לו רבי אליעזר, חייך, דאי יחזרון בתשובה רישי כנישתא, או חדא כנישתא, בזכותם יתכנש כל גלותא.

מספיק ׳חדא כְּנִשְׁתָּא׳, או ׳רישי כְּנֵישָׁתָא׳. נראה שכך צריך לנקד. הראשון בלשון יחיד, והשני לשון רבים. אולם ראיתי כי ישנם כאלה שניקדו ׳רישי כְּנִישְׁתָּא׳, אבל הדבר אינו מסתדר, כי לא מתאים להגיד גדולי בית הכנסת. הרי כתוב, ׳חדא כנישתא׳, דהיינו בית הכנסת אחד, א״כ לא מספיק שראשי ביהכ״נ או מנהיגיה יחזרו בתשובה, כי אח״כ מיד כתוב שכולם באותו ביהכ״נ, חדא כנישתא. ע״כ צ״ל ׳רישי כְּנֵישָׁתָא׳, דהיינו המנהיגים – הראשים, של כל בתי הכנסת. וראיתי כי ישנם הגורסים, רישי כנישתי ביו״ד בסוף, וא״כ הניקוד ׳כְּנִישְׁתֵּי׳, וזה עוד יותר טוב.

צריך לנקד ׳כְּנִשְׁתָּא׳ בראשון ו׳כְּנֵישָׁתָא׳ בשני, או ׳כְּנִישְׁתֵּי׳ עם יו״ד בשני. כך זה מסתדר, ומובן.

דקב״ה איסתַּכי תדירא, אימתי יחזרון. סוֹכֶה, מסתכל ומצפה הקב״ה, מתי כבר יחזרו ישראל בתשובה. **ויעביד להון טבא, דכתיב ולכן יחכה ה׳ לחננכם. מחכה תמיד אימתי יעשו תשובה.**

ראיתי כי בספר אמונת צדיקים [דף ל״ד], מספרים על בעל באר מים חיים, ספר ידוע על התורה – זהו הגה״ק רבי חיים מטשרנוביץ – בזה״ל, **דרכו היה, אשר באמצע הסליחות** – באלול או בעשי״ת – **רץ אל ארון הקודש ופתָחו, והתחיל לעשות התעוררות בדרשותיו הקדושות והנעימות, עד כי לא היה אפשר לגמור הסליחות, כי דרש דרש עד אור היום.** לא הספיקו לגמור את הסליחות, כי עד אור היום הוא היה ממשיך לדבר. זה לא כמו בזמנינו, שישנם אצלם עצלנים הקמים מאוחר. גם הם היו קמים לפני עלות השחר, ואומרים סליחות עד אור היום, ואז היו מתפללים. אבל עכ״פ אצלו, אי אפשר היה לגמור את הסליחות, כי הוא דרש ודרש, עד שעלה עמוד השחר וכו׳, וכבר הגיע זמן התפילה.

דרך אגב, הערה ב׳סוגריים׳, אמנם בדרך כלל לא מקובל לדרוש באמצע הסליחות, אולם בעל חמדת ימים כותב [ענייני חודש אלול פרק שלישי ד״ה ומי] שזהו דבר ראוי, שהדרשן יעורר את הקהל באמצע הסליחות יעוש״ב. ברם אצלינו התימנים, כמו הספרדים, ישנן י״ב סליחות עיקריות, א״כ אינני יודע מה יותר טוב, האם לומר כל אותן הסליחות או לדרוש באמצע דברי התעוררות. אולי אצל האשכנזים, אין להם בעיא, כי בלא״ה אין להם י״ב סליחות, לכן לגביהם הדבר אינו משמעותי, בין אם תגיד סליחות ובין אם תגיד דרשות התעוררות. אבל לדידן, יש את החשיבות של י״ב הסליחות העיקריות, כפי שמהרי״ץ בעץ חיים אומר [בהקדמתו לאשמורות], שלא לגרוֹע מִמִּסְפַּר את י״ב אורות העליונים וכו׳. צריך עיון, מה יותר חשוב. כי לא מתאים ולא מתקבל לדרוש, ושלא יגידו עי״ז חלק מן הסליחות. או אולי ישלימו אותן אחר כך.

בכל אופן, נחזור לענייננו. **פעם אחת דרש** – בעל באר מים חיים – **בראש השנה לפני התקיעות** [בעניין דרשה לפני התקיעות בר״ה, עיין שיעור מוצש״ק שופטים התשפ״א] **בהתעוררות עצומה בדברי קדשו, עד אשר כולם געו בבכיה מאד, ובהרהורי תשובה אמתיים.**

ואמר אחַר התפילה, סבור הייתי, אשר משיח צדקנו, בודאי יבוא מההתעוררות אשר עשיתי. הוא היה בטוח, שתכף המשיח צריך לבוא, כי כולם התעוררו וחזרו בתשובה. **כי אפילו בי כנישתא חדא יתבא בתשובה, מביאה את הגאולה. עכשיו רואה אני, אשר מסתמא נמצא אחד אשר ליבו כלב האבן, ולא נשבר ליבו בקרבו, וזה היה מעכב.** אם המשיח לא בא, הדבר סימן כי יש פה מישהו אשר ליבו נשאר סתום, והוא לא התעורר בתשובה. לא נשבר ליבו בקרבו. אחד מקלקל לכולנו.

*

החיד"א בספרו רוח חיים [דרוש ה' לשבת שובה, דף קל"ט] כותב כך, **וכמה בושה וכלימה מאד לנו, כי הגאולה תלויה ועומדת עד שנשמור השבת.** הוא מדבר שם על מאמר נוסף שישנו בחז"ל [שבת דף קי"ח ע"ב], **אם ישמרו ישראל שתי שבתות, מיד הם נגאלין.** נו, די רק שתי שבתות לשמור, ותבוא הגאולה. **ואנן יד עניי, לא זכינו לשמור השבת.** בושה וכלימה.

והרב מוהר"ר יונתן ז"ל – זהו הגר"י אייבשיץ זצ"ל – **פירש מ"ש** [בדניאל ט', ז'] **לְךָ אֲדֹנָי הַצְּדָקָה וְלָנוּ בֹּשֶׁת הַפָּנִים כַּיּוֹם הַזֶּה, דאמרו בזוהר, דאפילו כנישתא חדא אם ישובו בתשובה תהיה הגאולה בב"א. וזהו 'לך אדני הצדקה', דאפילו בכנישתא חדא שישובו תהיה הגאולה, וזה צדקה וחסד. 'ולנו בושת הפנים', דלא נמצא אפילו כנישתא חדא, וזהו בושה גדולה עכ"ד.**

'לך י"י הצדקה', הקב"ה עושה צדקה וחסד, כי מספיק 'בי כנישתא חדא' שיחזרו בתשובה. על השאר הקב"ה מוותר. אבל 'ולנו בושת הפנים', לא נמצא אפילו כנישתא חדא. זאת בושה וחרפה בשבילנו. הקב"ה מצידו כ"כ בא לקראתנו, ומצד שני אנחנו לא צועדים לקראתו.

וכיוצא בזה אפשר לומר על השבת, דאלמלא שמרו שתי שבתות, אנו נגאלים. וזה צדקה וחסד, וזהו לך אדני הצדקה. ולנו בושת הפנים, שלא זכינו אפילו לזה. ורמז 'בֹּשת' אותיות 'שבת', דזהו בושה גדולה.

היותר קשה מאד בענין זה, כי כל ישראל מקיימים השבת. החיד"א מדבר על זמנו, שכל ישראל שמרו שבת. על זמנינו כיום, אין לנו שאלה. הוא אומר, הרי כל ישראל שומרים שבת. **בבגדים נקיים ומאכל ומשתה, ואינם עושים ח"ו מלאכות.** כולם לבושים בגדי שבת, ועושים סעודות שבת, בשירה ובזמרה. טל מלאכות, ח"ו לא עושים. לא עוברים. א"כ מה הבעיא?

אומר החיד"א כך, **אמנם התורה הקדושה היא תמימה, וכביכול הקב"ה כתיב ביה 'האל תמים דרכו', ולכן צריך דשמירת שבת תהיה תמימה.** זה לא שכיון שלא חורשים בשבת וכו', או אפילו לא מטלטלים מוקצה בשבת, כבר תבוא הגאולה.

והן בעָוֹן, הני בֵּי תְרֵי היו בעוכרינו, דיבור חול בשבת, ואמירה לגוי. אמנם לא עושים מלאכה בשבת, אבל מה עם דיבורי חול? וכן, אמירה לגוי. שמירת השבת שלנו, איננה מושלמת.

*

צריכים גם להבין, מה הפירוש 'כנישתא חדא'? כמה זה 'כנישתא חדא'? פירוש המלה 'כנישתא', זה 'כנסת'. כמו בלשון הגמרא. 'בי כנישתא', היינו בית הכנסת. א"כ אפשר להבין, כי סגי באיזה מניין, שיהיו בו עשרה צדיקים. אבל לא ברור, שכך הוא הפירוש. בעל מתוק מדבש [בזוה"ק שם] אומר, כי 'בי כנישתא' היינו עדה. הוא צודק מבחינת הלשון, כי תרגום הפסוק [במדבר י"ד, כ"ז] **עַד מָתַי לָעֵדָה** וגו' הוא **'עַד אִמַּתִּי לִכְנִשְׁתָּא'.**

א"כ מה הפירוש 'עדה'? למשל, שכל התימנים יחזרו בתשובה? או כל החסידים? או די בחסידי גור, וכדומה? על איזו עדה מדובר?

שאלה מהקהל: ישנו סיפור על האר"י ז"ל, שאמר לתלמידיו שעכשיו זמן הגאולה וכו'.

תשובת מרן שליט"א: אבל כיון שהם לא שמעו לו, הוא אמר להם שיעלו אתו לירושלם, לכן הפסידו את הזמן.

בכל אופן, נראה מהדברים דלעיל, כי כל עשרה בעלמא, זה מספיק. אולי בית מדרש, או כולל אברכים, שישנם שם עשרה הלומדים.

הרי מצינו, כי כל עשרה נקראים עדה. הגמרא במסכת ברכות [דף כ"א ע"ב] אומרת, **כל דבר שבקדושה, לא יהא פחות מעשרה. מֵאֵי משמע? דתני רבנאי אחוה דרבי חייא בר אבא, אתיא 'תוך'– 'תוך'. כתיב הכא, וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל [ויקרא כ"ב, ל"ב], וכתיב התם [במדבר ט"ז, כ"א] הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת. מה להלן עשרה, אף כאן עשרה.** יצאו יהושע וכלב. א"כ רואים, שעשרה נקראים 'עדה'.

*

בספר ויואל משה [מאמר שלוש שבועות, סימן ע"ד] הביא את דברי החיד"א, עליהם דיברנו בשיעור הקודם, והוא שואל קצת על דבריו.

וזה לשונו שם, **החיד"א שם נתקשה וכתב, ראשונים שָׁאֲלוּ, אמאי לא אתא משיחא בימי חסידים הראשונים, רשב"י וכל קדושים עמו, שהיו נשמות עליונים, והיתה האש מלהטת סביבם** וכו'. **ובתחילה תירץ, שלא היה אפשר, בשביל שהיה בתוך האלף שנים.**

ואח"כ מחמת הקושיא הנ"ל, שמצינו בכמה מקומות שהיתה מועילה תשובה אף בתוך האלף שנים הראשונים, יצא לחלק, שגם אז היה מועיל בתשובה, אלא שהחילוק הוא שאז היה צריך שישובו כל ישראל, ולא היה מספיק מה שהיו בישראל קדושי עליונים וכו'.

ועל כך הוא שואל, **ולא הבנתי. דמלבד מה שיש לפקפק בעיקר החילוק מלשון הזוהר, וגם הוא כְּתָבו בדרך אפשר, אינו מובן. דמה שהקשה אמאי לא אתי משיחא בימי התנאים, וניחא ליה דבשביל שהיה בתוך האלף שנים לא הוה סגי בכנישתא חדא, הלא קושיא זו קשָׁה גם** על הזמן שאחר האלף שנים – עדיין לא מתורצת הקושיא – **שהיו כל הראשונים אחר האלף שנים, שהיו קדושים עצומים, הרבה מהם בעלי גילוי אליהו ומדרגות גבוהות, וכן האר"י הקדוש** – אמנם הסיפור שהשואל אמר כאן מקודם, מיישב את הדבר הזה – **והבעש"ט הק' ותלמידיהם הקדושים, והיו דורות שהיו בהם אלפים ורבבות צדיקים וקדושים. הכי בכל אלו הדורות, לא יכלו לאסוף בי כנישתא חדא לתשובה שלימה?**

לכן הוא בא ואומר, שחסר לנו כאן פרט. לדבריו, אין פירושו כי מספיק שיהיו עשרה צדיקים, 'בי כנישתא חדא' – איך שתסביר מה זה 'כנישתא', ואז תבוא הגאולה, אלא צריך שגם הדור לא יהיה גרוע.

וז"ל שם, **אבל נראָה, שאין הכוונה שאף אם כל הדור המה פושעים ורשעים, סגי בכנישתא חדא, דהלא עון הדור מעכב. אלא שאם הדור כולם או רובם, אין עושין עוונות מחדש, ומקיימין את התורה, אלא שאין עושין תשובה שלימה כהוגן על העבר, בזה סגי בכנישתא חדא שעושין תשובה כראוי.**

דהיינו, אם העשרה הללו עשו תשובה שלימה, הם נקיים זכים וטהורים, בסדר, וכל הדור ג"כ עשו תשובה אבל הם לא כפי שצריך, אזי באופן הזה סגי כנישתא חדא. רק במצב כזה, שייך שתבוא הגאולה. זאת התשובה שלו, לגבי השאלה דלעיל. הוא מדייק זאת אח"כ מהלשון של מדרש הנעלם, יעויין שם, ואינני יודע אמנם האם הדיוק הוא מוכרח, אבל עכ"פ עיקר דבריו מתקבלים על הדעת.

*

אבל ישנו עניין חשוב נוסף. בספר בית ועד [קובץ י"ד דף קכ"ד] הביא את הגמרא [יומא דף ט' ע"ב] האומרת לגבי בית המקדש השני, שחרב בעון שנאת חנם, ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלוש עבירות, עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים, ועדיין מרקד בינינו.

כולנו מחכים ומצפים, מתי יבוא משיח. עלינו לאזור חיל בכל כחנו ומאמצנו, לקיים בעצמנו 'התנערי מעפר קומי', להתנער מעפרורית העגומה של שנאת חנם, ולקום מחדש כאיש אחד ובלב אחד, ונאמר כולנו עוד פעם 'כל אשר דיבר י"י נעשה ונשמע'. אין לנו ענין אחר בחיינו, כי אם לעשות רצון קוננו.

כעת הוא נוגע באיזו נקודה, אשר אנחנו נגועים בה בעוה"ר. לא כדאי שנפתח פה לשטן, אבל תשמעו את המלים ותבינו.

ילך נא כל חוג וחוג, בדרכי הקדושה שקיבלו מאבותיהם. אבל בה בשעה, אין לטעון שום

שנאה על מי שהוא מחוג אחר. הוא אינו מהחוג שלך, יש לו רב אחר והוא בקבוצה אחרת, מה יש לך? מדוע הינך שונא אותו? וכי הוא רשע? הוא אינו מקיים את י"ג עיקרי הדת? הלא הוא יהודי, בסדר גמור, הוא רק לא בדרך ובשיטה שלך.

אם רק יש בו הי"ג עיקרי האמונה, ושומר תורה ומצוות, רק זאת צריכה להיות אַמַּת המִדה איך למדוד את מי שהוא, אם צריכין לקיים בו "ואהבת לרעך כמוך" ו"לא תשנא את אחיך בלבבך".

למה הכל נעשו עדרים עדרים? וכל אחד הולך לבדו? זאת שנאת חנם. כל אחד רוצה להשתלט, שהקופה תהיה אצלו, רק אצלו בלבד, כל התפקידים וכדומה, ואת השני זורק הצידה.

כל גדולי עולם זצוק"ל הורו לנו, כי זמן הגאולה היא בימינו, וקרובה היא מאד מאד. ואנו תמהים, איך זה יתכן? לפי המדרש הנ"ל, התנחומין לזה, הוא מה דאיתא בתנא דבי אליהו ובזוהר הקדוש, דאפילו בי כנישתא חדא – אם יתחזקו כדבעי – להיות באהבה ואחוה שלום וריעות, יכולין בזכותן להביא הגאולה השלימה.

זאת איננה חכמה, שישמרו שבת ויתפללו ויניחו תפילין וכו', מה עם השנאת חנם? זה לא רק חלק מן התשובה, אלא על כך היה החרבן, ואת זאת לא מתקנים. א"כ מה אתה שואל שאלות.

וזאת אנו מציעין לכל בית כנסת חשוב, ובפרט למקומות התורה, ישיבות וכוללים, שבכל מקום ומקום ישתדלו, שיהיו הם הבי כנישתא חדא. וכדי שתהיה זאת הצעה למעשה, כדאי ונחוץ מאד, שבכל אתר ואתר אם אי אפשר לארגן שיהיו כולם שייכים לזה, יתארגנו חבורות קדושות כאֵלו בכל אתר ואתר, עשרה או חמש עשרה בני אדם, יראי ה' באמת, שישתדלו בכל כוחותם באהבה ואחוה שלום וריעות כדבעי. אולי בזכות זה.

*

בספר מצפים לישועה [דף קצ"ד] ישנו עוד דבר מעניין, הוא כותב חידוש בזה"ל, **מצאתי בספרי מקובלים, אם כנישתא חדא בארצנו הקדושה** – דבר ראשון, זה צריך להיות דוקא בארץ ישראל. ראיתי כי בעוד ספרים, מביאים את הפרט הזה. אינני יודע מהיכן יסודם ומקורם, ומהו טעמם. אבל עכ"פ הוא מוסיף עוד משהו, **לא ידברו כלל, אפילו בלשון הקודש, בעת בואם לביהכ"נ להתפלל תפילת ש'חרית מ'נחה ע'רבית, עד אחרי התפילות לגמרי. כן יעשו מדי יום ביומו ארבעים יום רצופים, אז יבוא הגואל צדק. ונזכה לשיר שיר חדש בבית הבחירה, אשר יכונן יוטה אורה במהרה בימינו.**

ועוד יותר, אפילו עשרה אנשים יקיימו כן, יעזור השי"ת שנזכה לגאולה שלימה, ותתרומם שכינת עוזינו, במהרה בימינו, כן יהי רצון.

א"כ ישנן כאן, שתי אפשריות.

ובספר דברי אמונה [דף קע"א] הביא עוד נקודה. וז"ל, **והנה אנחנו רואים שעברו זמן וזמנים טובא, ועדיין לא נושענו. ולכאורה נראה, שמעולם לא היה כנישתא חדא שיחזרו בתשובה. אתמהא.**

אלא כמו שהבאנו לעיל מספה"ק עבודת ישראל, שאם כל אחד מבקש רק צרכי עצמו, הגם שהם בבית אחד נקראים מפוזרים, ועל כן קשה למצוא כנישתא חדא שיתפללו רק על התגלות כבוד שמים. ועיקר מה שאנו צריכים להתפלל הוא שיתגלה כבוד מלכותו ית' בעולם, והיה י"י למלך על כל הארץ, ויקרב השי"ת את ביאת משיח צדקנו. וכל מחשבותינו ובקשותינו, צריכים שיהיו על הגאולה שלימה בקרוב, הגם שאנו רחוקים מאד מעבודת ה' האמיתית, עכ"ז חשיבות העבודה היא לפי ערך הדור, כמו שאמר האר"י ז"ל למהר"ח ויטאל ז"ל. והגם שבדורנו, התגבר החשכות מאד, וגדול הוא טמטום הלב, אעפ"כ יקובלו תפילותינו, אם נתחזק בתפילה ובתחנונים, ובזכות הקדושים שמסרו נפשם על קידוש השם בדור הזה.

*

החפץ חיים [חובת השמירה פרק ח׳ ט״ו, ושמירת הלשון ח״ב פ״ז] כותב כדלקמן, **אם הצדיקים והבני תורה, היו נזהרים מלשון הרע ושנאת חנם, זה היה מספיק כדי להביא את הגאולה, כי הם יכפרו על האחרים. ולכן עלינו מוטל התפקיד להתחזק, ובנו תלויה הגאולה.**

וכעין זה מבואר [בפתיחה לספר כבוד שמים], שהחפץ חיים חיפש עצות למנוע איסור לשון הרע, שעדיין גורם לכך שלא נבנה בית המקדש. וכתב על זה הח״ח, **מאי יחידים, תלמידי חכמים [תענית דף י״ ע״ב]. כי באמת כל דבר הצריך תיקון, תלוי רק בת״ח.** מי יתקן את הדור? וכי אתה יכול להגיד לאנשים פשוטים, שלא ידברו לשון הרע? הם בלא״ה אינם יודעים, מה אסור ומה מותר. **ובפרט לתקן כח הדיבור, שלא יהיה הפקר, תלוי העיקר רק בת״ח. כי אדם פשוט, בודאי לא יוכל לשמור דבריו כהלכה, כי אינו יודע מהו לשון הרע ומהו רכילות, ועיקר התיקון תלוי רק בבתורה, שיכול להתבונן בהליכותיהם, ולהיזהר לקיימם.**

החפץ חיים כותב עוד בספרו שמירת הלשון [חלק שני פרק ז׳] בזה״ל, **הנה כתבו הספרים בשם הזוה״ק, דבי כנישתא חדא, אם היו שומרים מדת השלום כדבעי, יכולים לזכות לביאת המשיח. א״כ ביאת המשיח תלויה בידינו. וידוע דמדת השלום, אין אנו יכולים לזכות בה׳, רק אם נהיה זהירים מִתְּחילה מעון שנאת חנם ולשון הרע.**

אינני יודע, מהיכן הח״ח לקח את המלים האלה. משמע מדבריו שכתוב זאת במפורש, רק שהוא מוסיף כי מובן שאי אפשר לזכות לכך, מבלי לתקן את עון שנאת חנם ולשון הרע. לכאורה, במדרש הנעלם לא כתוב זאת, אלא מובן שזהו חלק מן התיקון. אולם לפי דבריו, משמע שכתוב שם בהדיא על מדת השלום, ורק הוא שמוסיף על כך. וצ״ע.

החפץ חיים גם בחובת השמירה [דף ל״ב פרק שמיני] כותב בזה״ל, **וכמה רב טוב צפון לאותם האנשים, שיתחזקו בעניין הזה למהר לתקן החטא הזה, ואפילו אם יהיה להם חלק וזכות אחד מאלף אלפים בעניין זה – גם כן כדאי. ובפרט לפי מה שמבואר בזוהר הקדוש [זוהר חדש סוף פרשת נח], דאפילו בי כנישתא חדא (קהילה אחת), אם היו שומרין מדת השלום כראוי, יש בכחם להביא משיח צדקנו. ועל כן, אחי ורעי, נתחזק מאד ונְמהר בעניין הקדוש הזה. ובענייננו שייך המאמר, שאמר דוד המלך לבני יהודה, ״מדוע נהיה אחרונים להסב את המלך אל ביתו״. ואשרי האיש שיתחזק בזה, ויזכה לעצמו ולדורותיו עד סוף כל הדורות, ויזכה לכל ישראל** עכ״ל.

התפלאתי קצת, כאשר ראיתי את המלים האלה. היכן המאמר הזה של דוד המלך, מדוע נהיה אחרונים וכו׳. נראה, שהוא כתב זאת בע״פ. רואים מכמה מקומות, ואף מכאן, כי הח״ח היה גם בקי בתנ״ך. הוא אפילו לא פתח את הנביא, הוא כתב זאת לא מתוך הספר. אבל מי שיעיין שם [שמואל ב׳ י״ט, י״ד–ט״ו], יראה כי הפסוק קצת אחרת, המלים אינן בדיוק כפי שהוא כותב. כתוב שם, אחרי העניין של מרד אבשלום, בזה״ל, **וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד שָׁלַח אֶל צָדוֹק וְאֶל אֶבְיָתָר הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר, דַּבְּרוּ אֶל זִקְנֵי יְהוּדָה לֵאמֹר, לָמָּה תִהְיוּ אַחֲרֹנִים לְהָשִׁיב אֶת הַמֶּלֶךְ אֶל בֵּיתוֹ, וּדְבַר כָּל יִשְׂרָאֵל בָּא אֶל הַמֶּלֶךְ אֶל בֵּיתוֹ.** לא ׳בני יהודה׳, אלא ׳זקני יהודה׳. ולא ׳להסב׳, אלא ׳להשיב׳ וכו׳. **אַחֵי אַתֶּם, עַצְמִי וּבְשָׂרִי אַתֶּם, וְלָמָּה תִהְיוּ אַחֲרֹנִים לְהָשִׁיב אֶת הַמֶּלֶךְ.** בדפוס חדש מנוקד, ראיתי שכבר תיקנו בשתיקה, **להשיב**. וכן **למה תהיו**, במקום מדוע נהיה.

בכל אופן, הח״ח מתכוין לומר, כי כפי שדוד המלך אומר, אתם קרובים שלי יותר, מאותו השבט שלי, ואתם אחרונים? כביכול, להסב את המלך דוד, להחזיר אותו לשלטון לאחר שאבשלום מרד בו. אבל הח״ח משתמש בכך, בלשון מליצה, מדוע נישאר אחרונים, להחזיר את המלך המשיח לביתו, לבית המקדש.

*

בתנא דבי אליהו זוטא [פרק י״ד] מובא כך, **תדע לך שכן הוא, שהרי אין ישראל נגאלים לא**

מתוך הצער, ולא מתוך השיעבוד, ולא מתוך הטילטול, ולא מתוך הטירוף, ולא מתוך הדוחק, ולא מתוך שאין להם מזונות. לא זאת ולא זאת תהיה סיבת הגאולה, כביכול מרוב צרות וכו'. **אלא מתוך עשרה בני אדם שהם יושבים זה אצל זה, והיה כל אחד ואחד מהם קורא ושונה עם חבירו, וקולם נשמע.** אהה, עשרה שלומדים ביחד, עוסקים בתורה. **שנאמר** [עובדיה א', י"ז] **וּבְהַר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְלֵיטָה וְהָיָה קֹדֶשׁ.** כתוב במפורש, עשרה. לא כל אחד בפני עצמו, אלא ביחד. כגון בית מדרש אחד.

אם כן, מתוך כל הדברים ביחד, כל מה שהבאנו, אנחנו מבינים מהם החסרונות, ומה צריך לתקן. הדברים משלימים האחד את השני.

השלמה (לשיעור מוצש"ק וילך – דרשת שבת שובה התשפ"ב) בעניין שיעור התרועה בראש השנה, שצריכה להיות כמו התקיעה או לדעת הרמב"ם פי שתים ממנה, שלא מתייחסים למה שתקע בפועל אלא לפי מה שצריך להיות, ודברים בשבח הקונטריס "מנחת נפשי" על דין תקיעה כתרועה.

בזמנו [שיעור מוצש"ק וילך – דרשת שבת שובה התשפ"ב] דיברנו בעניין התקיעות בראש השנה, הבאתי בס"ד את הנדון, מה יהיה כאשר התוקע עשה תקיעה ארוכה. הרי לפי השלחן ערוך, התקיעה צריכה להיות כמו התרועה, אז אם זה 'שברים תרועה' ממילא התקיעה צריכה להיות יותר ארוכה, במקביל להם. לכן הש"ע אומר כי תשר"ת הכי ארוך.

ולפי שיטת הרמב"ם, זה בהיפך, התרועה יותר ארוכה, היא צריכה להיות כשיעור שתי תקיעות. א"כ מה קורה, כאשר מישהו עשה תקיעה ארוכה, וכי צריכים להכפיל את התרועה?

אמרנו אז בס"ד, כי הדבר אינו תלוי מה בפועל עשית, אלא מה חייב לעשות. אם עשית תקיעה ארוכה, אינך צריך לעשות את התרועה פי שתים. ואותו הדבר, לפי השלחן ערוך. בזמנו הבאתי מכתב, שבני הרה"ג ישראל שליט"א כתב, לגבי הנושא הזה, הביא את השפת אמת וכו'.

ברוך ה', זה מקרוב ממש, קיבלתי את הקונטריס 'מנחת נפשי', לאחד מן הרבנים אשר באו לעשות שימוש בהוראה [במראות הדמים], סיימנו זאת בשבוע האחרון, שמו הרב אליאור נפשי הי"ו מהעיר רכסים ת"ו, הוא הראה לי כמה קונטריסים שלו בשביל לקבל עליהם הסכמה, ושמחתי לראות כי יש לו בין השאר קונטריס מיוחד על 'דין תקיעה כתרועה'. הוא ישב לברר את הנושא הזה, והמסקנא שלו ג"כ כך.

הוא מביא את הראשונים שדנו בכך, מתברר כי הרבה שקלו וטרו בנושא, והוא דוחה את כל הראיות, גם מן הראשונים, כגון הרמב"ן והריטב"א וכו' וארחות חיים, וגם מן האחרונים, כגון שפת אמת ומועדים וזמנים וכו'. ומסקנתו היא, כדברינו.

בסוף הקונטריס, כך הוא כותב, **דעת כל הראשונים שסוברים ששיעור תקיעה כתרועה, הכוונה למה שנצרך לפי הדין, ולא לפי מה שמריע בפועל.**

יש שכתבו בדעת היעב"ץ, שמשערים לפי מה שמריע בפועל, אבל כתבנו שאינו מוכרח. כך הבינו מדבריו, אבל הוא טוען שהדבר אינו נכון.

דעת הגאון בעל שפת אמת, שמשערים לפי מה שמריע בפועל, ובעניותין לא זכינו להבין דבריו. כי ישנן סתירות לכך.

זאת תורת העולה, קיי"ל שיעור תקיעה כתרועה – הוא הולך כפי שיטת השלחן ערוך, אבל אותו הדבר לפי שיטתנו, כמנהגנו שהתרועה כשתי תקיעות – **הכוונה תרועה הנצרכת לפי הדין. ואין חילוק בין יום ראשון שהמצוה מדאורייתא, או יום שני, ואין הבדל בין תקיעות דמיושב או מעומד.** בכל התקיעות ההלכה היא ככה, אין בזה שום חילוקים. לעולם, ההלכה נאמרה, השיעורים נאמרו לפי מה שצריך, ולא לפי מה שעשית בפועל. הוא מביא לכך הרבה ראיות.

יישר כוחו וברוך יהיה, על שהאיר את העיניים בסוגיא הזאת, כן ירבה וכן יפרוץ.

שובו בנים שובבי"ם

שו"ת הקהל:

שאלה מהקהל: מישהו שאל אותי, שהוא אמר על הבת שלו לפני הרבה שנים – מתוך כעס – שיהיה לה קשה בשידוכים, ועכשיו היא כבר בת עשרים ותשע, מה יעשה עכשיו?

תשובת מרן שליט"א: שני דברים. א' שיברך אותה הרבה פעמים. בדרך כלל, כאשר אדם ח"ו מקלל, אם נפלטה לו קללה, או אם מישהו קילל אותו, אומר הפלא יועץ, שכאשר הוא שומע זאת שיגיד איזו ברכה, אולי יש תקוה, שמא הדבר יעזור. ב' שיעשה התרת קללות.

שאלה מהקהל: מה עם חיים ולדר וספריו?

תשובת מרן שליט"א: אני עדיין מקבל חומר בנושא.

המשך השאלה: שמענו שהרב אהרן ירחי, והרב ראובן נקאר, דיברו על כך, דברים קשים נגדו.

תשובת מרן שליט"א: הדברים ידועים לי.

המקום ברוך הוא יוציאנו בקרוב משעבוד לגאולה, ומאפילה לאורה, וידריכנו בדרכו הישרה, אכי"ר.

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והֻגַּהּ לפי הבנת העורך.

השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, הוסיף עניינים וציין מקורות, שיפר ותיקן דברים רבים, אולם מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו. לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א. הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

***

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.

השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור. פרטים בטלפון: 050-4140741.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא כל משאלות ליבם לטובה, אכי"ר.